NAFARROAKO MENDIALDEKO IKA
EUSKALTEGIEN EUSKARA ALDIZKARIA

ETXETIK PLAZARA

EUSKAL MITO ETA KONDAIRAK

SARIA:
Lesakako Linddurrenborda sagardotegian bi lagunentzako otordua

2015eko ILBELTZA 141. ALEA

IRAKURLAN

Bizitzaren eskolan

Sortu zenetik gizateriak gertaera bakoitzarentzat kausa edo egilea aurkitu nahi izan du, eta kontsiderazio horiek dira mitologia eta erlijioaren mamia. Mitoak, bizitzako eta unibertsoko misterioak argitzeko saio adimentsuak dira. Neurri batean, zientzi teoria modernoen parekoak direla erran liteke.

Munduko mitologia guztien funtsezko alderdi bat, bakoitza bere erara gizateriaren sorrera argitzen saiatzen da. Kultura anitzetan gizakien arbasoak animaliak izan direla kontsideratzen da. Pirinioetan, adibidez, hartza hartu izan da gure arbaso zaharrentzat.

Inork ez du zalantzarik mitologiaren behar didaktikoaz. Mitoak, nolabait erran, gizarteak egoki funtzionatzeko zeuzkan arauen multzoa izan dira; bai gizakiak elkarrekiko eta bai gizakiak naturarekiko ongi funtzionatzeko arau-multzoa.

Baina mitoak gure eran ez, arrunt bestela adierazten dira. Arazo gatazkatsuak planteatzen dituzte: txarkeria, mendekua, ihesa, jazarpena, debekua… Kontraesanak ere maiz aurkezten dituzte: bizitza eta heriotza, arra eta emea, gaztetasuna eta zahardadea, miseria eta oparotasuna. Beren erara, istorio mitologikoek arazo hauek guztiak konpondu egiten dituzte. Gure barne-unibertsoko irudi nagusiak ere deskribatzen dituzte: heroia, ama, jakintsua, etab.

Bestetik, mitoak ez dira liburuan idatzitako istorio aspergarri edo entretenigarriak, hots, mendeetan zehar berdin irauten duten zerbait. Mitoak ez ziren horretarako sortu. Mitoak egunero egiten dira; kontatzen diren eta entzuten diren istorioak dira. Berriz osatu eta etengabe aldatzen dira, narratzaileak edo entzuleak une horretan duen ikusmoldearen arabera. Irudimena kitzikatzen dute eta horretan dautza beren indarra eta arrakasta. Arras bizi eta dinamikoak dira.

Hala ere, sinesteak eta mitoak gure garaira arte aldatu samarrak heldu zaizkigu. Orain duten edukia ez da iraganean zutenaren berdina. Kristautasuna ezarri zenean antzinako sineskizunen mundua errotik aldatu zen, nahiz eta erabat aldatu ez; Pirinioetako inguruetan gizon eta emakumeen ikusmoldeetan sustraituegiak baitzeuden. Erlijio berriak, egia erran, bere egin zituen antzinako errito eta usadio anitz, baina mitologiako pertsonaiak erabat aldatu ziren. Iraganeko jeinu eta jainkoak, esaterako, gehienetan izaki gaizto bihurtu ziren. Baina aldaketan eragina izandakoa ez zen kristautasuna bakarrik izan. indoeuroparren, erromatarren eta abarren kulturak ere saiatu ziren horretan.

Mitoak herrien nortasun ezaugarriak direla erran liteke, eta nolanahi ere, ez dugu alde batera utzi behar esaldi hau: Izena duen guztia omen da. Batek daki!

LAN ETA LAN

MAIZTASUNA ADIERAZTEN DUTEN ZENBAIT ESAPIDE

Egundaino, egundo_____**EGUNDAINO** ez dut horrelakorik ikusi.
Sekula ez_____**SEKULA** ez zuten horrelakorik egin.
Inoiz ez_____**GU INOIZ EZ** ginen horrelakoetara joan.
Behin ere ez_____**EZ** dut **BEHIN ERE** asmatu.

Inoiz gutitan_____**INOIZ GUTITAN** ikusten da horrelakorik.
Gutitan_____Hagitz **GUTITAN** hitz egin dut berarekin.

Noizean behin_____**NOIZEAN BEHIN** ongi dago horrelakoak egitea.
Noizik behin_____**NOIZIK BEHIN** etortzen dira herrira.

Orain honako ariketa honetan irakurgaian diren hainbat esaldi aurkituko dituzue; denak ez, ordea, bertan agertzen diren bezala. Hauxe izanen da zuen lana: zein den Egia eta zein Gezurra argitzea.

1.- Kultura anitzetan osabak animaliak izan direla kontsideratzen da.
2.- Mitoak, nolabait erran, gizarteak egoki funtzionatzeko zeuzkan arauen multzoa izan dira.
3.- Beren erara, istorio mitologikoek ez dituzte arazoak konpontzen.
4.- Mitoak liburuan idatzitako istorio edo entretenigarriak dira mendeetan zehar berdin irauten duten zerbait.
5.- Mitoak egunero egiten dira; kontatzen diren eta entzuten diren istorioak dira.
6.- Irudimena kitzikatzen dute eta horretan dautza indarra eta arrakasta.
7.- Gure garaira, sinesteak eta mitoak ez zaizkigu aldatuta heldu; berdin-berdin baizik.
8.- Kristautasuna ezarri zenean antzinako sineskizunen mundua errotik aldatu ez eta bere egin zituen.
9.- Iraganeko jeinu eta jainkoak, esaterako, gehienetan izaki goxo bihurtu zituen.
10.- Mitoak herrien nortasunaren ezaugarriak direla erran liteke.

	E	G		E	G
1 -			6 -		
2 -			7 -		
3 -			8 -		
4 -			9 -		
5 -			10-		

MITOmania

EUSKAL MITOLOGIAKO PERTSONAIAK I

Euskal mitologia hagitz aberatsa da eta pertsonaia anitz ditu. Gaur batzuk aurkeztu behar dizkizugu ea behean agertzen diren izenekin parekatzen dituzun.

1.- Jainkosa nagusia da, Ama Lurraren irudikapena, izadiaren eta bertako elementu guztien erregina da. Izen ezberdinak hartzen ditu Anbotoko Dama, Aralarko Dama, Txindokiko Dama. Gehienetan, emakume gorputza izanda irudikatu izan ohi da, dotore jantzita. Sugaar da bere senarra, sorginak bere gurtzaileak dira eta bi seme ditu: Mikelats eta Atarrabi, ongia eta gaizkiaren irudikapenak.

2.- Oinarrizko astroa, Lurraren alaba. Alegi anitzetan azaltzen da: herio (hildako arimak babesten ditu), itsasogintza (marea gora-behereak eragiten ditu), nekazaritza (egur mozketa eta landaketak bere posizioaren arabera egiten dira) eta abeltzaintzari (animalien ernaltze eta erditzean eragiten du) lotua.

3.- Lurraren alaba da. Egunero ibilbidea egin ostean lurrera joaten da. Jainkoaren begia da. Baserriko atarietan eguzkilorea jartzen dugu bere omenez.

4.- Lur azpian bizi da, eta leizeetatik nahiz zuloetatik kanporatzen da. Mariren senartzat daukate. Deabru gaiztotzat hartzen dute Betelun (Nafarroan) eta Ataunen diote gurasoen esanak betetzen ez badira pertsonaia honek zigortu egiten duela. Leku batzuetan kontatzen dute tximistak bezala zeharkatzen duela zerua, burua eta buztana sutan dituela.

5.- Basoan bizi da, Olentzerorekin batera, bizirik geratu zen azken jentila. Sinesmen batzuetan, Basandere du emazte.Gizakiaren aurretik nekazaritza ezagutzen zuen eta hainbat gauza erakutsi omen zizkion: zerra gaztainondoaren hostoa bezalakoa dela; boluaren ardatza haltzaren zuraz egin behar dela; burdina soldatzeko lohia erabil daitekeela... Artzainari artaldea zaindu ere egiten dio.

6.- Erreka zuloetan egoten dira ilea urrezko orraziaz orrazten. Leku askotan ahate oinak dituzte, baina Ibaizabal inguruan eta Euskal Herriko kostan arrain buztana dute. Oso ederrak dira, eta gizakumeak liluratzen dituzte.

7.- Izaki begibakarra eta erraldoia da. Haitzuloetan bizi da eta jendea harrapatu eta jan egiten du.

8.- Euskal mitologiako izakiak dira, kristautasunaren aurreko euskal herritar paganoak sinbolizatzen dituena. Erraldoiak eta indartsuak dira, eta etsaiei harri handiak botatzeko ohitura dute. Haiek eraiki dituzte zutarriak eta harrespilak.

9.- Lur barruan bizi den eta menpean morroi asko dituen iratxoa da. Kristauentzat, Deabruaren beraren berrargitaratzea da, eta horregatik apaizek era guztietako gehiegikeria sexualak eta abarrekoak leporatu dizkiete.

10.- Gizakiei beren lan harrigarrietan laguntzen dieten ahaide txiki-txikiak dira. Praka gorriak dituzte soinean eta orraztokietan ezkutatzen dira. Euren jabeari biraka-biraka hasten zaizkio oihu batean galdezka zer egin behar duten eta berehala betetzen dituzte nagusiaren aginduak, nahiz eta ikaragarrienak ere izan.

11.- Zazpi buru zituen sugea da. Leize batean bizi zen animaliak eta gizakiak janez. Aspaldian lortu zuten akabatzea, eta harrezkero lasai bizi gara.

BASAJAUN		ILAZKI		LAMIA		EGUZKI	
MARI		JENTILAK		AKERBELTZ		HERENSUGEA	
GALTZAGORRIAK		SUGAAR		TARTALO			

JOLAS NAHAS

EUSKAL MITOLOGIAKO PERTSONAIAK II

Gure mitologiako pertsonaiek zerrenda luzea osatzen dute eta hamaika kondaira ere utzi dute herriko tradizioan. Oraingoan pertsonaia horien irudiak prestatu ditugu beheitiko izenekin parekatzeko. Aitzineko orriko oharrek lagunduko dizute.

A.

B.
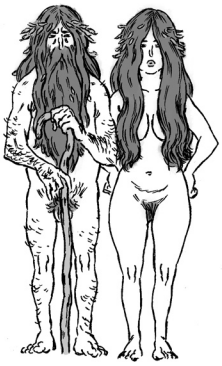

C.

D.

E.

F.

G.

H.

I.

J.
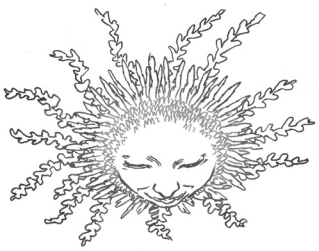

K.
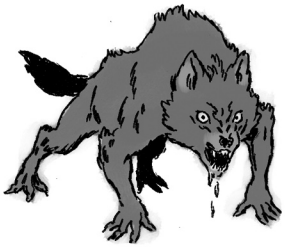

L.

AKERBELTZ		AMA LUR		MARI		GAUEKO	
EGUZKI		ILARGI		GALTZAGORRI		LAMIA	
JENTILA		HERENSUGEA		BASAJAUN/BASANDERE		TARTALO	

BITXILOREAK

LAMIAK GURE INGURUAN

Pertsonaia mitologikoak historikoki hagitz erroturik azaldu dira Euskal Herriko tradizioan. Baztan-Bidasoan ere hamaika istorio xelebre ahoz aho eta belaunaldiz belaunaldi bizirik mantendu dira. Istorio xelebre horietan laminak maiz agertzen dira hainbat kontaketatan. Zuenean ba ote? Testuan hitz batzuk kendu ditugu eta beheko multzoetan sartu. Bila itzazu zuzenak.

ERNE SARIRAKO!

Bertizaranan diotenez, laminak Erreparatz etxera joaten ziren eta umeekin jostatzen ziren. Denok dakigun bezala ederrak ziren eta ispilu _____1_____ orraztu eta orraztu aritzen omen ziren. Tradizioaren arabera ere jakina da lamiei ederki kostatzen _____2_____ umeak izatea eta horregatik erreka bazterretan jostetan ibiltzen ziren eta batzuetan umeak desagertzen omen ziren. Behin, ba omen zen mutil bat laminekin joan zena eta hamar urtetan ez omen zuten bere berririk izan. Denbora hori emanda haur txiki batekin azaldu omen zen, handik denbora txikira mutilaren amak biak hartu eta betiko desagertu omen ziren.

Urrotzen, *Frantzisku Zokoan* laminak bizi omen ziren. Behin, bertako amatxi bati oparia eman omen zioten, baina alde egiterakoan gibelera ez begiratzeko erran omen zioten. Hark jakin-minari ezin eutsi, eta gibelera begiratu omen zuen. Orduan, _____3_____ oparia kendu egin omen zioten.

Ultzamako etxe bat laminek eraiki omen zuten eta ordainetan etxeko nagusiak gauero gaztanberaz betetako kaiku bat uzten omen zien (izugarri gustatzen omen zaie gutizia hori) eta, orduan, laminek kaikua urrez betetzen zuten. Egun batean, ordea, etxeko nagusiak txantxa egin nahian, kaikua ardi kakaz bete zuen eta gaztanberaz estali. Lamina berehala ohartu zen eta haserre bizian etxe hori betiko madarikatu egin omen zuen: *"Etxe hartan geroztik ez zen faltako ez erorik, ez elbarririk, ezta _____4_____ ere"*. Eta diotenez, hala izan omen da.

Sunbillan, herriko zubi polita egin behar zenean, bertakoek Bidasoko laminei laguntza eskatu omen _____5_____. Haiek ados, baina apustu baten truke; baietz zubia argitu baino lehen bukatu, eta ondorioz baietz arimak eraman. Bertakoek ezetz hautatu behar. Oilarrak kukurrukuka egin baino lehen zubia egina ez bazen, lamiak esku-hutsik joanen omen ziren. Inguru hartako laminek beti sumatzen zituzten oilarrak eguna argitzean, eta horregatik proposatu omen zuten norgehiagoka. Kondairak dioenaren arabera, gau hartan lamina anitz aritu omen ziren buru-belarri Mendaur eta inguruetako bazterretatik harri politak garraiatzen eta zubia altxatzen, ziztu bizian gainera. Hori ikusita, sunbildar bati gogoratu omen zitzaion herriko oilarrak bildu eta borda batera _____6_____. Bertan, su _____7_____ bat piztu omen zuen eta hainbesteko argitasuna zegoenez, oilarrak kukurruku batean hasi omen ziren. Une hartan lamina batek zubiko _____8_____ harria bizkarrean omen zeraman bere tokian _____9_____ asmoz, baina hori egin beharrean, Bidasoa errekara bota omen zuen. Geroztik, Sunbillako zubiari harri bat falta omen zaio, ez dute beste bat paratu, bertakoen arimak galtzeko arrisku gogorra izaten ahal _____10_____.

1.- a) antzinean	**2.- a)** zitzaiela	**3.- a)** laminak	**4.- a)** totelarik	**5.- a)** zioten
b) aitzinean	**b)** zitzaizkiela	**b)** laminari	**b)** toteleik	**b)** zieten
c) aintzinean	**c)** zitzaiola	**c)** laminek	**c)** totelik	**c)** zuten
6.- a) eramatea	**7.- a)** haundi	**8.- a)** ondarreko	**9.- a)** paratu	**10.- a)** bait da
b) eramaten	**b)** aundi	**b)** hondarko	**b)** paratzeko	**b)** bait-da
c) eramatera	**c)** handi	**c)** hondarreko	**c)** paratuz	**c)** baita

ERANTZUNAK

LAN eta LAN (3. or.):
1- G; 2- E; 3- G; 4- G; 5- E; 6- E; 7- G; 8- G; 9- G; 10- E

MITOmania (4. or.):
Basajaun- 5; Mari- 1; Galtzagorriak- 10; Ilazki- 2; Jentilak- 8; Sugaar- 4; Lamia- 6; Akerbeltz- 9; Tartalo- 7; Eguzkia- 3; Herensugea- 11

JOLAS NAHAS (5. or.):
Akerbeltz- E / Eguzki- J / Jentila- H / Ama Lur- C / Ilargi- G / Herensugea- L / Galtzagorri- I
Basajaun/Basandere- B / Gaueko- K / Mari- A / Lamia- D / Tartalo- F

140. aleko sariketa erantzunak – Bitxiloreak - babarrunak (5. or.):
1- c; 2- a; 3- b; 4- c; 5- c; 6- b; 7- a; 8- c; 9- c; 10- b

ETXETIK PLAZARA lehiaketa

Gure lehiaketan parte hartzeko, ariketa baten erantzunak bidali beharko dituzu. Ale honetan, **6. orrialdeko** erantzunak dira beheko aldera pasatu beharrekoak. Marratik moztu eta postaz bidali azkeneko orrialdeko helbideren batera. Hurrengo alean ariketa horren erantzuna eta sariaren irabazlearen izena agertuko dira.

Saria:
Lesakako LINDDURRENBORDA sagardotegian bi lagunentzako otordua

140. aleko irabazlea:
Juli Arizaleta Etxenike
Arraiozkoa

ETXETIK PLAZARA liburua SALGAI

IKA euskaltegietan eta honako liburu-denda eta saltokietan:
- **Beran;** Agara eta Igone - **Lesakan;** Xagu - **Arantzan;** Ilargi okindegia;
- **Igantzin;** Bi Bide denda - **Donezteben;** Ostiz, Blas eta IKA euskaltegia
- **Elizondon;** Axular eta Nafarpress - **Leitzan;** Maimur, Astiz eta IKA euskaltegia.

6 eurotan, jantzi zure euskara eta lagundu gure lana!

OHARRA: erantzunak **otsailaren13a baino lehen** bidal itzazu.

SARIRAKO ARIKETA

BITXILOREAK (6. or.):

Lamiak gure inguruan

1 - _____ 6 - _____
2 - _____ 7 - _____
3 - _____ 8 - _____
4 - _____ 9 - _____
5 - _____ 10 - _____

EUSKARA berri on!!

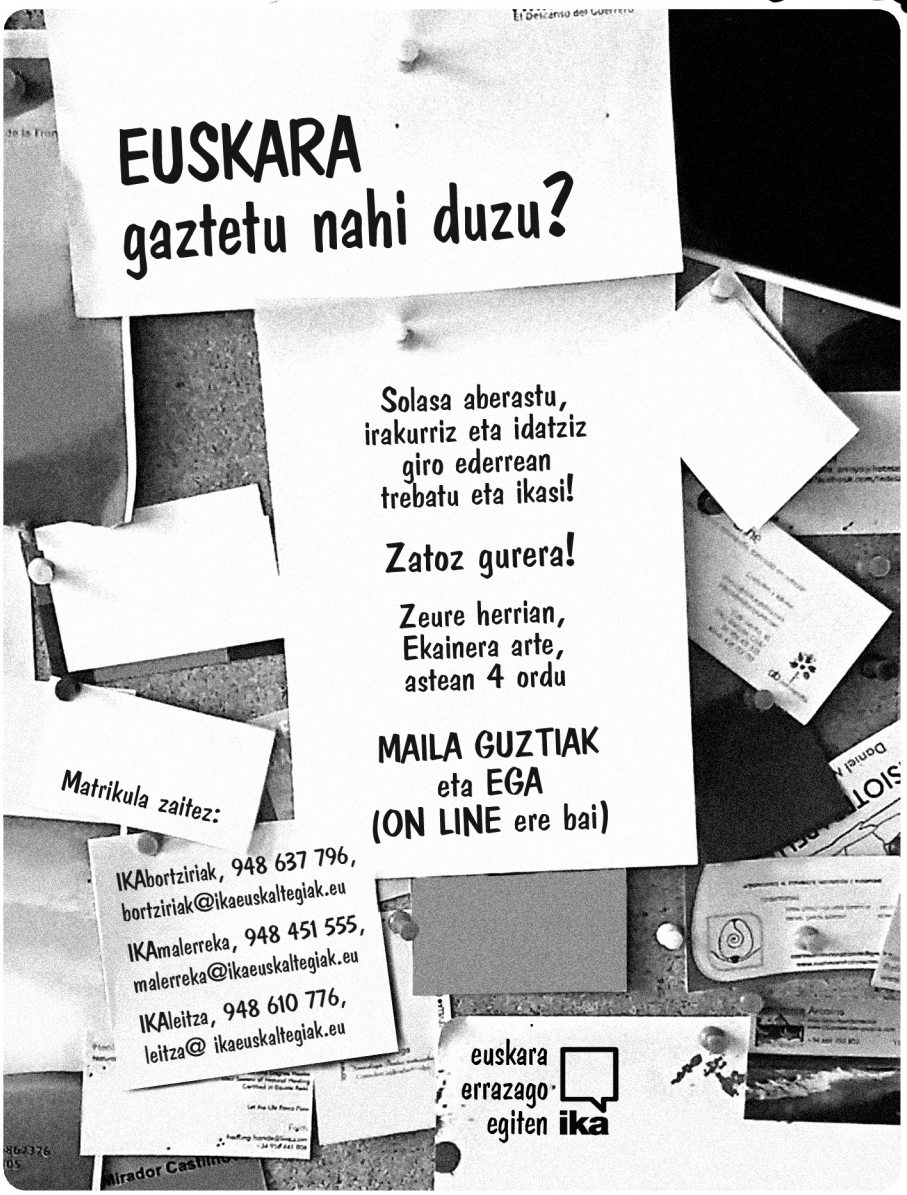

Aldizkari honen egileak:

Bortziriak eta Malerrekako IKA Euskaltegiak

Diseinua, marrazkiak eta maketazioa:

Joseba Larratxe

Laguntzaileak:

Bortziriak eta Malerrekako EUSKARA MANKOMUNITATEAK eta Baztango Udala

ZOZKETARAKO DATUAK

Izen-abizenak:.....

Helbidea:..... Herria:.....

Telefonoa:..... Adina:.....

HORRA GURE HELBIDEAK

Bortzirietako IKA Euskaltegia. Arretxea 22 31770 Lesaka

Malerrekako IKA Euskaltegia. Rosa seminario 6, behea, 31740 Doneztebe.

ika